

Bogomil Ferfila

**LITVA, LATVIJA,
ESTONIJA
Biseri Baltika**

Zbirka Svet na dlani
19. knjiga

Ljubljana, 2014

VSEBINA

PROTI PRVI BALTSKI PRESTOLNICI VILNIUS IN LITVI	1
LITVA, LATVIJA, ESTONIJA – EDINE PRAVE BALTSKE DRŽAVE	5
ZGODOVINSKI SPOMENIKI STAREGA MESTA VILNIUS NAJLEPŠI GRAD NA OTOKU – TRAKAJ	19
KAUNAS IN NESMRTNI KOŠARKARSKI PILOT	29
AUKŠTAITIJA IN ČEBELARSKI BOGOVI	31
JUG LITVE IN SOVJETSKI VODITELJI V GOZDU	34
ZEMAITIJA IN LITOVSKA OBALA – LOČENE PLAŽE IN »BEŽEČE« VASI	36
37	
LATVIJSKA OBZORJA IN SIJOČA SREDNJEVEŠKA RIGA	42
ZGODOVINSKI RAZVOJ RIGE IN LATVIJE	52
ZGODOVINSKE PRELOMNICE LATVIJE IN RIGE	54
»NA SONČNI MIVKASTI PLAŽI BALTIKA NI BILO ŽIVE DUŠE«	58
KULDIGA – ZGODOVINSKO MESTECE Z NAVDIHOM	62
LATVIJSKE POKRAJINE – KURZEME, ZEMGALE, VIDZEME IN LATGALE	66
ESTONIJA SE PRIBLIŽUJE FINSKI	72
DIH JEMAJOČI TALIN	72
SKOK V NEZNANO	83
EKOLOŠKO OSVEŠČENA ESTONIJA IN NJENA ETNOGRAFSKA ANALIZA	86
1. <i>Okraj Hiiumaa – grob kralja Vikingov in »zalivanje« naftnih vrtin</i>	90
2. <i>Okraj Saaremaa – hrast sredi nogometnega igrišča, meteoritsko jezero in moj »znanec« iz Antarktike</i>	92

3. Okraj Parnumaa – zlatnik pod jamborom in urin na črnem suknu.....	95
4. Okraj Laanema – črnici na plaži, »bela gospa« v grajskih zidovih in do moža na toboganu	96
5. Okraj Raplamaa - »grad gori, grof beži«, »znanec« iz Aljaske in težaško pitje piva	99
6. Okraj Harjumaa – cerkev svetilnik, elektrarna na šoto, sovjetski Pentagon in kako vodo spremeniti v vodko?	101
7. Okraj Laane-Virumaa – kako so pijančki zgradili svetilnik, spomenik zvestemu psu čuvaju, varuška na grmadi, krona na vrhu skale in duša nesrečnega dekleta pod ledom	104
8. Okraj Ida-Virumaa – skale, ki gorijo in krvave bitke na ruski meji.....	108
9. Okraj Jogevasmaa – kako je napačno izrečeni urok junaku Kalevipoegu odsekal noge.....	111
10. Okraj Tartumaa - »čarovnica vse vidi« in druga verzija družinske utopitve nesrečne plemkinje.....	113
11. Okraj Polvamaa – zazidana devica na kolenih, tri milijarde nenavadnih prebivalcev in kako se cerkev vdre v zemljo?	114
12. Okraj Vorumaa – biseri v reki, mož s 150 harmonikami, črni duhovnik na pravljичnem mostu in kip vojščaka, ki je bil zakopan 40 let	117
13. Okraj Valgamaa – nevidni grad in mavzolej ruskega feldmaršala.....	119
14. Okraj Viljandimaa – park spomina vseh žrtev komunizma in car kot oče ljudstva	122
15. Okraj Jarvasmaa – cerkev s sramotilnim kamnom za grešnike in prešuštnice, spomenik ubitim mučenikom, zaradi politike ubiti župnik	124
LAGODNO UNIVERZITETNO MESTO TARTU IN LOV ZA IZGUBLJENIM PRISTANIŠČEM.....	125
SLOVO.....	148

STATISTIČNA PRIMERJAVA DRŽAV VZHODNE

EVROPE	149
NASTANEK DRŽAVE IN RAZVOJ DRŽAVNOSTI	149
POKRAJINSKE IN PODNEBNE ZNAČILNOSTI.....	158
DEMOGRAFSKI KAZALCI	165
SOCIALNOZDRAVSTVENA STATISTIKA.....	177

POLITIČNE INSTITUCIJE.....	182
NOVEJŠI GOSPODARSKI RAZVOJ.....	188
GOSPODARSKI KAZALCI.....	198
ENERGETIKA, KOMUNIKACIJE, VARNOST.....	214
LITERATURA IN VIRI.....	221
BIOGRAFIJA AVTORJA.....	226

PROTI PRVI BALTSKI PRESTOLNICI VILNIUS IN LITVI

Po dobrem mesecu dni sem bil konec avgusta 2013 spet na letališču Marko Polo v Benetkah. Vmes je minilo vroče poletje, ki je še na moji hišici na Jakičevem dvignilo temperature proti 40 °C in me za nekaj dni vrglo iz pogona. Sem pa preostanek julija in avgusta pošteno garal, saj smo se lotili sekanja stoterih dreves na moji pionirski nepremičnini – lepi gozdni jasi, veliki en hektar, ki sem jo pred 40 leti kupil od gospe Kraljičeve iz sosednje vasi Grm. Ker vmes nanjo skoraj stopil nisem, se je pošteno zarastla, a s pomočjo Milana in Sandija smo preko poletja posekali skoraj vsa velika in mala drevesa, grme, trnje in drugo navlako, ki se je v štirih desetletjih nabrala na njej. Milan je potem na jaso, ki smo jo ogradili z žico, pripeljal še tri ljubke kobile – Mimi, Plivo in Tigro, in z Miro sva dobila nov cilj in nove družabnike v življenju. Da bi se nove »prijateljice« lahko umaknile pred dežjem, mrazom in vročino, je tako kmalu nastal še dolgoročnejši projekt izgradnje kozolca zanje.

»To me bo držalo zaposlenega kar nekaj let,« sem pogosto pomislil ob črni, rjavi in beli kobilici, ki so pritekale k meni predvsem takrat, ko sem jim prinesel dnevni obrok ovsa.

Sčasoma ugotoviš, da je pomemben del življenja ta, da si zaposlen, aktiven, osredotočen, da imaš cilj.

Pred poletjem se je, kot vsak junij in julij zadnjih petnajst let, razprl univerzitetni kampus v Winnipegu (na začetku je bil to kampus v Pullmanu, Idaho). Prvič sem tam ostal le tri tedne in prvič v 25 letih, kolikor že traja moje »križarjenje« po neskončnih poteh našega sveta, sem se vrnil v Slovenijo na Mirin rojstni dan sredi julija. Je pa res, da so bili trije tedni tako intenzivni, da sem se natreniral v bazenu, fitnessu in stadionu toliko kot prejšnja leta v štirih ali petih tednih. Pa tudi napisal sem prav toliko. Razlog je bil ta, da sem vse tri vikende po cele dneve garal in nisem vzel avtomobila za okoliške izlete. Kolegica Dana, ki je bila z menoj, je po mesecu dni pričakovala obisk svoje družine, s katero so nato z najetim avtomobilom prekrizarili lep kos Kanade in ZDA, in je tudi njej ustrezalo, da sva vse dni garala od jutra do večera.

Najin edini avtomobilski prevoznik je tako ostal prijatelj Dwayne, s katerim smo obiskovali izjemne glasbene večere v klubu velikega winnipeškega rokerja, v elegantni restavraciji hotela v Forksu, razpadajočem hotelu Windsor v središču mesta, francoskem klubu v francoskem delu Winnipega pa vsakoletni festival jazza, bluz in rocka konec junija ter veliki koncert ob

dnevu kanadske državnosti 1. julija. Vmes je nastala moja obširna študija odnosov med ZDA, Kanado in Mehiko, ki pa je bila morda manj zanimiva in ne toliko nova, kot sem sprva pričakoval. Izjemna produktivnost pisanja pa mi je povzročila problem, da sem potem imel »na čakanju« dve knjigi, in sicer obe o Ameriki. Ena je bila popotniški zapis mojih pohajkovanj po ZDA, Kanadi in Mehiki v obdobju 1972–2012, druga pa zbir vsega mojega pisanja o teh treh državah. Obe sta bili seveda gromozanski. V popotniški inačici se je nabralo za 450 strani teksta in 380 strani fotografij, v strokovni pa verjetno okoli 700–800 strani pisanja. Problem je bil ta, da na računu knjig v fakultetni založbi ni bilo skoraj nič denarja in bi kar krepko vsoto moral prispevati sam. Moje osebne finance pa so bile tudi na psu. In novi veliki format zbirke Svet na dlani je bil strahovito drag.

»No, tele Popotniške stopinje Severne Amerike bom že še nekako finančno spravil skupaj,« sem se tolažil na beneškem letališču pred poletom do Frankfurta. Seveda Frankfurt ni bil moj končni cilj. Tako kot maja letos in lani, pa nekaj potovanj prej, je bil moj cilj odkrivanje tančic vzhodne Evrope.

In to zadnjih tančic.

Od več kot 20 držav tega kosa Evrope, ki je od vseh daleč najbolj razdrobljen – zaradi razpada Sovjetske zveze, Jugoslavije, Češkoslovaške, mi je preostal še baltski del nekdanjega ruskega oziroma sovjetskega imperija. Ljubke državice Litva, Latvija in Estonija so bile, vsaka nekaj večja od Hrvaške, razvite nekje na slovenski ravni ter tako zelo primerne za lagodni avgustovski obisk.

»Malo se bom z najetim avtomobilom vozil naokoli, veliko lepega in zanimivega videl in spoznal, kaj dobrega pojedel in predvsem veliko pisal pa tudi fotografiral,« je bil moj načrt.

A tudi tu je že prihajala na dan omejitev, o kateri sem maloprej pisal. Ker je šlo za zadnjo tančico vzhodne Evrope, je bila tudi ta knjiga že skoraj v celoti napisana, fotografije razvrščene na stoterih straneh. Torej, nova obsežna in neznansko draga knjiga zbirke Svet na dlani je čakala na tisk.

»Lahko le molim, da se bodo moje finance začele vzpenjati navzgor.«

Po kar zagretem običajnem začetku pisanja na prvem letališču ali prvem poletu sem pogledal še na nadaljevanje mojega potovanja proti prestolnici Litve Vilnius.

»Tja prispem šele opolnoči. In to zaradi dolgega, peturnega čakanja na letališču v Frankfurtu,« sem ugotovil ob pogledu na urnik mojih poletov. To je bil razlog, da sem nehal pisati.

»Malo moram privarčevati še za peturno čakanje. Ob pisanju čas najhitreje mine.«

Nabral sem si svoje običajne časopise na mednarodnih poletih – The Wall Street Journal, Financial Times in USA Today.

»Čas za prebiranje svetovnih novic.« Čeprav so bile teme enake, je kar nekaj ur na letalu in frankfurtskem letališču minilo ob listanju časopisov:

- kitajski turisti skupaj že pustijo največ denarja na turističnih potovanjih, čeprav je njihov povprečni letni dohodek samo okoli 14.000 evrov;
- ZDA postajajo s črpanjem nafte v skalnih razpokah (fracturing ali »fracking«) energetske neodvisne od Bližnjega Vzhoda pa tudi Kanade in Mehike;
- zahod in ZDA nihajo med tem, ali v Egiptu podpreti prihajajočo diktaturo vojske ali odstavljenega demokratično izvoljenega predsednika Mursija, ki pa se je nevarno zbližal z Iranom, Hezbolahom, talibanskim vodenjem notranje in zunanje politike.

Ko čez nekaj let prebiraš aktualnosti preteklega časa, se jih skoraj ne spomniš več in običajno nimajo več nekega smisla in pomena. Verjetno svet in njegove države vse hitreje drvi v krizo, nesrečam in drugim spremembam naproti, zato tudi hitreje in manj opazno polzijo mimo nas v preteklost.

Moram reči, da me je ves čas nekako prešinjala še eksperimentalnost tega potovanja po baltskih državah – imel sem ga za nekako testnega v smislu preverjanja, kako na potovanju in pisanju uživam, kako prijeten in kratkočasen dogodek mi pomeni. Trapasto, ampak začel sem razmišljati o tem, kaj bom ali bi lahko počel po tem, ko se mi bodo službena leta iztekla in bom morda obdržal le še kak predmet in nekaj predavanj. Ali pa še to ne? Morda je tudi vračanje na gozdno jaso, h konjem in postavljanje kozolca sodilo v isto kategorijo razmišljanj?

Prav gotovo sem preko dolgih desetletij dirjal z neverjetno energijo in produktivnostjo – neverjetni rezultati v izdajanju knjig, poslu, potovanjih. Veliki večini ljudi ne uspe postaviti nekaj odstotkov tega. A enkrat se je potrebno ustaviti, preurediti svoje aktivnosti, službo zamenjati z nečim drugim. Ali lahko živim brez predavanj, potovanj, pisanja knjig? Verjetno lahko, a kaj početi namesto tega? Skrbeti za konje, se ukvarjati s športom, poslom, vzdrževanjem zemlje.

Priznati moram, da je potovanje pri meni tako tesno speto s pisanjem, da ne bi mogel početi samo enega – potovati brez pisanja ne bi bilo več smiselno, pisanje brez potovanja pa bi pomenilo izgubo popotniškega pisanja, ki mi daleč največ pomeni. Zgolj strokovno pisanje, ki je zadnja desetletja skoraj v celoti usmerjeno na proučevanje tujih držav in njihovih politik, me ne privlači toliko, da bi ga nadaljeval brez njegovega »živega dela« – vstopa

v posamezne države in njihovega proučevanja v stiku z ljudmi, zgodovino, kulturo, politiko posamezne države.

Knjiga o vzhodni Evropi mi je nekaj novega v tem smislu, da sem praviloma pisal o oddaljenih deželah, kulturah, ljudstvih. A tudi v tem bližnjem okolju naše Slovenije najdeš razburljive predele in dogajanja – nekakšen obup Belorusije, ki jo duši ruski medved; robati ruski Kaliningrad na pogorišču mogočne pruske države; dih jemajoči gradovi in stara mestna jedra Poljske in Češke; postsocialistična zmešnjava Albanije; prebujajoča jedra v Romuniji in Bolgariji itn.

Glavna prednost ukvarjanja s tem delom sveta je v njegovi domačnosti – z večino dogodkov, spomenikov, kultur, zgodovinskih prelomnic si bolj ali manj seznanjen, domač, najdeš nastavke v slovenskem dogajanju.

Po vseh prebranih časopisih in pisanju sta mi še vedno ostali dve debeli uri čakanja. Glede na majhno razdaljo sem za pot porabil cel dan, kar je bilo veliko. A večina časa je minila na letališčih pa na vožnji do Benetk.

»Pojdimo malo na sprehod po letališču.« Skoraj eno uro sem porabil, da sem se sprehodil le po enem njegovem delu, označenem kot del A. Potem so še B, C, D, E in Z. Skratka, velikanske hale, hodniki, trgovinski prostori, restavracije. Kar zgrozim se, ko pomislim na ljubljanski Brnik, ki ima en zanemarjen Duty free in ušivi šank za kak sendvič. Na vseh dostojnih letališčih je na stotine trgovin in restavracij, kjer se obrača milijone evrov. Res, da tam ljudje več čakajo in posedajo kot na Brniku, ampak vseeno bi se potnikom dalo več prodati.

»Razpadajoča Slovenija bo verjetno spet prišla v tuje roke. Sami si očitno nismo sposobni gospodariti,« sem razmišljal ob še eni klavrnih primerjavi s Slovenijo.

Izza betonskega letališkega stolpa je še žarel rumenkasti sončni sij, preostanek letališča pa se je počasi pogrezal v jasen avgustovski večer.

Lufthansini beli ptiči okornega trupa in zašiljenega modrega repa so z nosovi ob steklenih stenah letališča mirno čakali na svoj tovor.

Za razliko od poletov v Ljubljano, ki so običajno iz kakih kletnih ali hudo stranskih prostorov letališč ter se začnejo z dolgim avtobusnim prevozom do obupnega roba letališča, kjer čemi miniaturno Adrijino letalo, je bil polet za Vilnius iz kar dostojne čakalnice. Tudi Lufthansino letalo je bilo veliko in varno.

»Vse letalske družbe bivših jugoslovanskih republik so danes naprodaj za majhne denarje. Ekonomski nacionalizem je velik del novih državic postavil na trša tla, kot pa so bila skupna jugoslovanska.«

Pa pogledjmo, kako so se v postsocialističnem okolju in na lastnih nogah znašle tri baltske državice!

LITVA, LATVIJA, ESTONIJA – EDINE PRAVE BALTSKE DRŽAVE

Če vse tri baltske države, ki so po površini približno enako velike, povežemo skupaj, dobimo srednje veliko evropsko državo kot npr. Romunijo, Belorusijo, Anglijo ali državo Washington v ZDA. Skupaj zavzemajo prostor na vzhodni obali Baltskega morja med Poljsko in Finskim zalivom. Talin, ki je najseverneje ležeča prestolnica, je približno na takšni zemljepisni širini kot škotski Orknejski otoki ali južna Aljaska.

Tri baltske države danes predstavljajo eno od najredkeje poseljenih regij Evrope – glej podroben statistični pregled vseh vzhodnoevropskih držav v zadnjem delu knjige. Po vseh najdemo stare gradove, trdnjave, razkošne dvorce ali graščine, ki so jih zgradili plemiči držav, ki so jih okupirale – največ je nemških in ruskih pa tudi poljskih in skandinavskih. Veliko jih je spremenjenih v hotele, restavracije, muzeje, kulturna središča – posebej bomo to opazili v podrobnem »prečesavanju« estonskih okrajev ali okrožij, kjer se bomo ukvarjali z lokalnimi pripovedkami in vražami, znamenitostmi in zgodovinskimi dogodki. Krajina je pokrita z gozdovi, močvirji, nešteto jezери in malimi rekami, najdemo tudi velike skalnate balvane, ki so jih tu odložili umikajoči skandinavski ledeniki.

Velike države z vzhoda, juga in severa so pustile še močnejši pečat v baltških mestih, saj so določale religijo, družbeni in politični ustroj baltških kolonij, trgovci hanseatske zveze mest pa so v rokah držali vso trgovino. Uničenje prve in druge svetovne vojne ter stalinistična preobrazba mest so pustili globoke rane, ki so jih povsem odpravili šele v 21. stoletju.

Na podeželju prevladujejo hiše iz lesenih desk in tramov. Ponos kmečkega življenja se kaže v številnih podeželskih muzejih, ki prikazujejo prizore iz kmečkega življenja ali so posvečeni domačim pesnikom in pisateljem, znanstvenikom, narodnim junakom.

In potem so tu neskončne bele mivkaste obale, izza katerih se dvigujejo nizke sipine in šelestijo borovi gozdovi. Le počasi se na tej »jantarjevi obali« razvija turizem, zdravilišča, hoteli.

Na začetku spoznavanja s tremi baltškimi državami je nujno malce pokukati v njihovo novejšo »zgodovinsko malho«.

Baltske države se pojavijo na evropskem zemljevidu 1201. leta, ko nemški križarji s škofom Albrechtom v nekdanji livski naselbini ustanovijo škofijo Riga, ki postane izhodišče za zavzetje vseh treh baltških držav. Riga je nekaj let kasneje že prestolnica Livonije (Terra Mariana), ki je del svetega rimskega cesarstva.

1219. leta Danci zavzamejo Talin, 1230. leta pa vojvoda Mindaugas združi Veliko litovsko vojvodstvo in sprejme krščansko vero. V letih 1282–85 Riga in Talin postaneta člana hanseatske zveze mest. 1386. leta se s poroko med vojvodo Jogailo in kraljico Jadwigo povežeta Litva in Poljska ter v skupni zvezi ostaneta do leta 1795.

V livonijskih vojnah (1558–83) med Švedsko in Rusijo Livonijo razdelijo v več delov. Severna Estonija pride pod Švedsko, južna Estonija pod Poljsko. Ustanovijo še dve vojvodstvi pod poljsko suverenostjo – Courland in Pardaugava v današnji Latviji.

V veliki severni vojni (1700–21) med švedskim Karlom XII in ruskim Petrom Velikim Švedska za vekomaj zatone kot evropska velesila. Rusija zasede Estonijo in Latvijo.

1712. leta se je Marta Skavromka, preprosto kmečko dekle iz Latvije, poročilo s Petrom Velikim in dvanajst let kasneje jo okronajo za rusko carico Katarino.

Ob razpadu skupne poljsko-litovske države 1795. leta Rusi zasedejo Litvo.

1885. leta Rusi začnejo intenziven program rusifikacije vseh treh baltških provinc, kar je njihov odgovor na narodno prebujanje in upore proti ruski oblasti. 1905. tudi baltške države v jeku ruske revolucije zahtevajo neodvisnost. Ljudstvo napade plemiške dvorce.

Med prvo svetovno vojno v letih 1914–18 tu poteka fronta, Nemci so se spopadali s carsko vojsko in boljševiki. Estonci razglasijo neodvisnost 1918. leta, nato sledi nemška zasedba baltških držav.

Ko Nemčija izgubi vojno, pride sovjetska Rdeča armada, ki so jo baltške države kmalu prepodile (Baltic States 2007, 22–23).

Tako so potem na pariški mirovni konferenci 1919. leta morali reševati problem samostojnosti Litve, Latvije in Estonije. Nobena od treh držav ni imela večjih zgodovinskih in političnih izkušenj s samostojno državo. Celotna Litva, ki je v nekem obdobju obvladovala največji evropski imperij, je bila proti Poljski ves čas šibkejši in podrejeni partner.

Vseeno so vse tri države mednarodno priznali kot nove neodvisne članice mednarodne skupnosti. Stalin pa je bil ob tem dokaj nedvoumen, da Sovjetska zveza prav dolgo takšne nove situacije na svoji zahodni meji ne bo tolerirala. Nemško-sovjetski sporazum pred začetkom druge svetovne vojne je predvidel razdelitev treh novih držav med Nemčijo in Sovjetsko zvezo ter pomenil smrtno obsodbo njihove neodvisnosti.

Po krvavih bitkah druge svetovne vojne so se baltške države na koncu vojne ponovno znašle v isti situaciji kot pred dvajset let trajajočimi sanjami o neodvisnosti – spet so postale sovjetske oziroma ruske kolonije.

Strateška lega Litve, Latvije in Estonije bila tista, ki jim je povzročila toliko gorja v obliki tujih armad velikih držav, ki so hotele osvojiti njihovo ozemlje. Ruski car Peter Veliki je postavil večno rusko strategijo, ki je baltske države smatrala za svoje »okno proti zahodu«. St. Peterburg je predstavljal izhodišče za osvajanje Baltskega morja, ki je za Rusijo pomenil »Severno Sredozemsko morje«. Pred Petrom Velikim so estonska in latvijska pristanišča nadzorovali nemški Balti in car ter vsi kasnejši ruski voditelji so bili odločeni, da se kaj podobnega ne sme več ponoviti. Enako je veljalo za Litvo.

Omenimo še eno posebnost vseh treh baltskih držav, ki je bila posledica trdoroke vladavine nemških grofov v Latviji in Estoniji ter poljskih v Litvi – srednjeveško tlačanstvo ali če hočete evropska inačica sužnjelastniškega družbenega reda je v teh baltskih državah trajala neverjetno dolgo. Lahko rečemo, da so zahodne države z Anglijo na čelu prej prepovedala afriške sužnje kot pa baltske. Na razmere v baltskih državah tudi ni bistveno vplivalo, ali so bili kolonizatorji Nemci, Švedi ali Rusi – nobeden od njih se ni želel vpletati v srednjeveško tlačanstvo na baltskem podeželju. Ko se bomo ukvarjali z estonskim podeželjem, bomo pogosto naleteli na lokalne upore proti nemškim grofom, ki so se dogajali v 18. in 19. stoletju, ko je drugod po Evropi in Ameriki že kraljevala industrijska revolucija. V baltskih državah pa so še vedno premlevali dilemo, ali so kmetje zasebna lastnina grofov ali ne in ali smejo početi z njimi, kar jim pade na pamet. Npr. ko je 1764. leta Katarina Velika, ki je medtem že pozabila na svoje kmečko poreklo v Latviji, obiskala Estonijo in Latvijo, je videla, da so kmete oziroma tedaj še tlačane še vedno prodajali ali zamenjavali za pse in konje. Tiste, ki so poskušali pobegniti, so žigosali ali pohabljali. 1771. leta so le prepovedali javno prodajo tlačanov, a so naskrivaj to prakso nadaljevali. Če je v Litvi plemič ubil tlačana, je bil kaznovan samo z denarno kaznijo. Tlačanstvo so opustili šele v sredini 19. stoletja.

Nacionalni preporod je bil tedaj že dolgo na pohodu, a kot vidimo, je bil skoraj v celoti omejen na inteligenco in meščane v večjih mestih. Začeli so ga učitelji kot J. G. Herder, v 19. stoletju pa je vzplamtelo romantično gibanje, ki je gradilo na veličinah, kot je bil litovski pesnik in intelektualec Adam Mickiewicz. Nekaj nemških grofov se je zavedlo krivičnosti do tlačanov in začeli so z njimi lepše ravnati, odprli so nekaj šol, se začeli učiti lokalne jezike. Univerza Tartu je dodatno spodbudila nacionalno prebujanje tako v Estoniji kot bližnji Latviji. V Litvi so bili zaradi upora proti ruskemu carju kaznovani z zaprtjem univerze in prepovedjo tiskanja knjig v litovskem jeziku. V baltskih državah je prišlo do trčenja valov baltskega nacionalnega preporoda in močne rusifikacije. Vendar je v sami Rusiji prišlo do upora zoper caristični absolutizem in ruska revolucija 1905. leta je odzvanjala tudi v baltskih državah.

Krvava morija je dosegla vrhunec konec prve svetovne vojne, ko se je Rdeča armada preko Baltika umikala nazaj v Rusijo ter skozi celotno obdobje druge svetovne vojne, ko so iztrebili več 100.000 Židov. Le v letih 1918–1939 so trije baltski narodi uživali lastno državnost v več kot sedmih stoletjih. V tem obdobju so nagnali nemške Balte, najprej skozi zemljiške reforme in kasneje jim je to ukazal še Hitler (Ibid, 25–29).

V obdobju stalinističnega terorja po koncu druge svetovne vojne so iz Litve v Sibirijo deportirali okoli 200.000 Litovcev. Gonilna organizacijska sila izstopanja Litve iz sovjetskega objema je bilo gibanje Sajudis, ki je večinoma nastajalo na filozofskem inštitutu litovske akademije znanosti. Za cilj so postavili polno neodvisnost Litve, kar so imeli le za vzpostavitev prejšnjega zakonitega stanja državne samostojnosti. Na dan, ko je litovski parlament izglasoval enostransko neodvisnost (brez dogovora s Sovjetsko zvezo, ki je nezakonito okupirala mednarodno priznano državo), je širokogrudni Mihail Gorbačov poslal v Litvo tankovske kolone. Po nekaj incidentih, nekaj deset ubitih in 700 ranjenih, pa so se avgusta 1991 ruske enote začele umikati. Do septembra 1991 so bile vse tri baltske države ponovno sprejete v članstvo OZN.

Vytautas Landsbergis, doktor muzikologije in avtor vrste knjig o litovski umetnosti, je bil predsednik nove litovske države do leta 1992, ko so organizirali volitve predsednika. Leta 2003 so z obtožbo korupcije odpoklicali predsednika Rolandasa Paksasa in tako prvi v Evropi kazensko zamenjali predsednika.

Iz Latvije so se ruske enote umaknile šele 1994. leta, kljub temu da je Latvija postala prav tako kot Litva in Estonija neodvisna že 1991. leta. Prva leta so bila polna privatizacijskih škandalov, bančnih kriz, potem pa se je le začela hitra gospodarska rast. Vseeno pa je v 11 letih padlo kar 11 vlad – Slovenci smo v obdobju krize, škandalov in hitre menjave vlad žal padli šele v drugem desetletju enaindvajsetega stoletja. 1999. leta je latvijski parlament, saeima, izvolil za predsednico vlade Vairo Vike-Freiberg, ki je bila tako prva ženska predsednica v postsocialističnih državah.

Rusko-estonska naveza, ki jo je z zmago nad švedskim kraljem Karlom XII začel ruski car Peter Veliki, se je dokončno končala, ko je Estonija vljudo zavrnila članstvo v Skupnosti neodvisnih držav, ki je bila na hitro organizirana naslednica Sovjetske zveze. A navdušenje nad vnovič pridobljeno svobodo je kmalu okrušila stvarnost razpadajočih tovarn, ki so lahko proizvajale za nezahtevni sovjetski trg, za zahodnega pa ne, onesnaženo okolje, nestabilno gospodarstvo in visoka inflacija. Izvedli so težke gospodarske reforme in napravili temelje za pojav »baltskega tigra«.

Pomagale so zahodne vlade, estonski zdomci so se z znanjem in kapitalom vračali iz Švedske, Severne Amerike in Avstralije (kamor so pobegnili ob vdoru Rdeče armade 1944. leta). Leta 1992 uvedena valuta »estonska krona« je bila prva stabilna valuta v nekdanjih državah Sovjetske zveze, v veliki meri zaradi velikih zlatih rezerv, ki jih je pred drugo svetovno vojno neodvisna Estonija imela shranjene v angleški in ameriški centralni banki. Tudi iz Estonije so se ruske enote umaknile tako kot iz Latvije šele 1994. leta. Predsednik Lennart Meri, ki je državo vodil v letih 1992–2000, jo je znal odlično umestiti v zahodne ekonomske in politične povezave (Ibid, 106).

Verjetno najdalgotrajnejša dediščina, ki je in bo prisotna v baltskih državah še v daljši prihodnosti, je problem ruskih prebivalcev – v Latviji in Estoniji, v Litvi so to Poljaki. V Estoniji in Latviji predstavljajo okoli eno četrtno prebivalstva. Po neodvisnosti jih je bilo v Estoniji 32 %, v Latviji celo 37 %, do leta 2008 sta se njihova deleža zmanjšala na 25 % in 28 %. Litva je nacionalno bolj homogena, saj ima le 4,9 % Rusov in 6,1 % Poljakov.

Rusi so se v Baltik preseljevali že v srednjem veku, ko so nekatera baltska plemena plačevala davke ruski princesi. Ko je baltske države osvojil Peter Veliki, so prišli vojaki, trgovci, duhovniki in uradniki. Konec 19. stoletja so začeli množično prihajati ruski delavci, ob ruski revoluciji 1905. leta in ob koncu prve svetovne vojne so se v baltske države izseljevali politični ubežniki.

Riga je bila pred drugo svetovno vojno za Parizom drugo največje rusko emigracijsko zatočišče. Po koncu druge svetovne vojne je priseljevanje Rusov trajalo ves čas.

Litva se je po pridobitvi neodvisnosti odločila, da vsem svojim državljanom podeli državljanstvo. Latvija in Estonija sta ubrali drugo pot. Za državljane sta šteli samo potomce tistih, ki so bili državljani pred sovjetsko okupacijo. Nekaj tisoč Rusov je zapustilo baltske države skupaj z ruskimi vojaki. Več deset tisoč jih je zaprosilo za državljanstvo, večina pa je čakala, kakšne bodo zakonske odločitve. In te so prišle z vstopanjem baltskih držav v Evropsko unijo, ki vprašanjem manjšin posveča veliko pozornosti. V Latviji so tako sprejeli novo zakonodajo na področju izobraževanja, ki dovoljuje 40 % pouka v manjšinskem jeziku in v manjšinskih šolah. Za manjšine so opredelili Ruse, Ukrajince in Beloruse. Še vedno pa je nova zakonodaja zahtevala, da je 60 % pouka potekalo v latvijskem jeziku. To je vznemirilo tako rusko prebivalstvo kot Moskvo in vse napetosti se še vedno niso pomirile.

V Estoniji so problemi nekoliko manjši, a imajo zaplete z neratificirano estonsko rusko mejo. Leta 2005 sta državi sicer podpisali tehnični sporazum o meji, a ga je ruska stran mesec dni kasneje preklicala. Estonija je pripravila

program naturalizacije ter ga podprla z državno financiranim ruskim kulturnim centrom v Talinu in ruskim muzejem v Kadriorgu.

Vsi uslužbenci v javnem sektorju pa morajo obvladati do določene mere estonski jezik, razen v Narvi, kjer je odstotek ruskega prebivalstva zelo visok. Do leta 2007 so dovolili izobraževanje v ruščini, po tem letu bi morale biti v srednjih šolah 60 % pouka v estonskem jeziku (Ibid, 40–41).

Litovski problemi s Poljaki so bistveno manjši. Tudi litovsko-poljska povezava sega v srednji vek, ko sta se državi združili v poljsko-litovsko zvezo. Po združitvi so številni Litovci postali Poljaki. Pri širitvi poljskega vpliva je bila še posebej aktivna poljska katoliška cerkev in poljsko plemstvo.

Če smo malce zlobni, lahko rečemo, da so celotno staro mestno jedro Vilnusa postavili poljski arhitekti, da je v njemu polno poljskih napisov in je nasploh podobno številnim poljskim baročnim mestom. Vilnius je še vedno videti kot zelo pravoverno katoliško mesto. Do druge svetovne vojne so večino prebivalcev mesta predstavljali Poljaki, na drugem mestu so bili Židje, Litovci pa na tretjem. Srce maršala Jozefa Pilsudskega, ki je vladal Poljski med obema vojnama in je bil iz Litve, je skupaj z njegovo materjo pokopano na pokopališču v Vilniusu. Še v 19. stoletju so se litovski kmetje skupaj s svojimi poljskimi grofi upirali ruski oblasti. Šele v obdobju prve svetovne vojne so litovski nacionalisti potegnili črto ločnico in začeli Poljake obtoževati za številne zgodovinske probleme.

Ko sta Poljska in Litva 1918 dosegli osvoboditev izpod ruskega jarma, sta se državi sprli glede Vilnusa. Poljski ekspedicijski korpus pod poveljstvom generala Lucijana Zeligowskija ga je nato 1921. leta zasedel in priključil Poljski.

1945. leta pa se je število Poljakov v Litvi razpolovilo – celotna poljska inteligenca in višji sloji so se vrnila na Poljsko ali jih je dal Stalin izgnati v Sibirijo. Pozneje so v strahu pred litovskim nacionalizmom začeli podpirati sovjetsko oblast. Po pridobitvi neodvisnosti je Litva izvedla nacionalizacijo in sprejela nove zakone o lastništvu zemlje, kar je prizadelo številne poljske posestnike zemlje in zaostriło odnose s Poljsko. 1991. leta sta državi podpisali pogodbo o sodelovanju, v procesu približevanja Evropski uniji pa je Litva sprejela tudi nov zakon o narodnih manjšinah (Ibid, 39–40).

Kljub temu da na Baltsko morje meji devet držav, samo Litvo, Latvijo in Estonijo tradicionalno imenujejo baltske države. Po razpadu Sovjetske zveze so se vse tri države hitro vrnila v Evropo ter se z razvojem na področju biotehnoških in informacijskih tehnologij, inženirstva in storitev opredelile kot hitro rastoča gospodarstva. O njihovem kulturnem bogastvu in raznolikosti veliko pove tudi dejstvo, da so vse tri prestolnice – Vilnius, Riga in Talin, uvrščene med kraje svetovne kulturne dediščine UNESCO.

Morda se tudi v primeru baltskih držav začenja zgodba o uspehu, po kateri hodijo skandinavske države, ki so tudi njihove severne sosedice. Tako kot skandinavske države imajo tudi baltske države različen jezik, zgodovino, etnični izvor, kuhinjo, tudi različen narodni značaj.

Bolj podobna kot ljudje in zgodovina sta baltsko podnebje in krajina. Poletja so topla, a hladnejša kot v Sloveniji, zime snežene. Povprečna temperatura v Estoniji in Latviji januarja je okoli minus 7 °C, v juliju plus 21 °C. Ti dve državi imata bolj morsko podnebje, medtem ko je Litva v morsko-celin-skem pasu. Poletna temperatura se zato v Litvi dvigne pogosto preko 30 °C.

Tako kot sosednja Belorusija na jugu in Finska na severu imata tudi Litva in Latvija vsaka po 3000 jezer. Vse tri države so ravninske z nekaj gričevji, tretjina vsake od njih je prekrita večinoma z iglastimi gozdovi (*The Best of the Baltics*, 2008, 2).

Predniki današnjih Litovcev, Latvijcev in Estoncev so poselili vzhodne obale Baltskega morja že tisočletja nazaj. Baltsko morje je notranje celinsko morje Atlantskega oceana ter je z nekaj plitkimi morskimi ožinami povezano s Severnim morjem. Zaliv Riga je eden od njegovih velikih zalivov. Povprečno je Baltsko morje globoko 98 metrov, njegov najširši del pa meri 430 km. Ker na njegovih obalah po viharjih najdemo koščke jantarja, ga imenujejo tudi Jantarjevo morje.

V prvem stoletju je rimski zgodovinar Cornelius Tacit pisal o baltskih lokalnih plemenih, ki so nabirala jantar, rjavo baltsko zlato. Ta plemeniti material je pred 50 milijoni let nastal iz fosiliziranih borovcev na dnu starodavnega morja. Izjemna je njegova medena barva, ki motno žari in je večinoma v temno rjavem, lahko pa tudi v modrem, belem, rdečem, zelenem ali črnem odtenku. Njegov motni sijaj odraža tako toploto sonca kot skrito nežnost morskih globin. Iz baltskih držav je nekdaj jantarjeva pot vodila v Rim, danes pa se ogrlice, kipci in drugi spominki prodajajo na poceni cestnih stojnicah pa tudi v najelitnejših modnih trgovinah. Litovci imajo legendo, da so majhni koščki jantarja, ki jih lahko najdemo na obalah Baltika po viharjni noči, delčki gradu, zgrajenega iz jantarja. Grad je pripadal morski boginji Jurate, ki se je zaljubila v ribiča po imenu Kastytis. Ogrlica iz jantarjevih kroglic je tudi del litovske narodne noše.

Majhne baltske državnice so bile zaradi svoje strateške lege vedno plen velikih sosed (prvotna baltska plemena so sedanje ozemlje poselila v srednjem veku in tedaj so imela še svoje poganske bogove). V Estonijo in Latvijo so v 13. stoletju krščanstvo prinesli meči nemških križarjev tevtonskega in livonianskega viteškega reda – glej obsežen zapis o tevtonskem viteškem redu v poglavju o Kaliningradu – Königsbergu in severnih poljskih mestih. Glavna

latvijska in estonska mesta – Riga, Cesis, Talin, Turtu je tevtonski viteški red pripojil tudi k hanseatski zvezi ter so tako postala pomembna trgovska središča, pripomogla pa so tudi k razvoju svojih držav.

Litovska plemena so se upirala nemškim napadom še naslednji dve stoletji in so 1251. leta ustanovila Veliko litovsko vojvodstvo, ki je razširilo svoje meje na jug vse do Črnega morja. Povezala se je s katoliško Poljsko in z njo ustanovila skupno poljsko-litovsko državo. Latvija je padla pod nemški vpliv, Estonija pod vpliv Danske, Finske in Švedske. Še v obdobju od 16. do 18. stoletja, ko sta bili Latvija in Estonija odvisni od poljsko-litovske države, Rusije in Švedske, sta imeli tam luteranska cerkev in nemška uprava pomembno mesto. Od 18. do 20. stoletja pa so bile vse tri države že sestavni del ruskega imperija. Iz njega so najprej za kratek čas izstopile 1918. leta, nato pa končno 1989. leta (Ibid, 3–5).

Številčna baltska plemena – Litovci, Latvijci, Samogitjanci, Semigalijanci, Galindci, Kuronijanci, Prusi, so nekdanj poseljevala ravnice od Baltskega morja do Moskve in reke Vistula. Štiri tisočletja osamitve od drugih vplivov so v njihovih jezikih ohranila številne arhaične značilnosti, ki sicer sodijo v indoevropsko jezikovno skupino. Baltski jeziki, od katerih sta danes preživela samo litovščina in latvijščina, niso ne slovanski ne germanski. Litovski jezik je zelo podoben sanskrtu.

Natančneje povedano, litovski in latvijski jezik spadata v baltsko družino jezikov, ki je ena od družin indoevropske skupine jezikov. Litovski jezik je, poleg tega, da je podoben sanskrtu, tudi zelo star jezik. Iz sanskrta je pobral njegovo sestavo glasov in stavkov. Ko so ga 1918. leta prvič uradno formalizirali, je imel veliko število zelo različnih dialektov, potem pa so za uradno različico prevzeli dialekt iz zahodne Litve in preostali lokalni dialekti so utonili v pozabo. Abeceda litovskega jezika ima 32 črk. Ena od njegovih posebnosti je rep, ki ga napišejo pod samoglasniki.

Latvijski jezik je tako kot litovski in estonski eden od najmanjših in seveda ogroženih svetovnih jezikov, ki jih je na celem svetu skupaj okoli 6700. Tako kot sosednja jezika, litovski in estonski, se je ves čas moral boriti za preživetje z ruskim in nemškim jezikom. Tako kot litovščina je v daljnem sorodu tudi s slovanskimi jeziki in sanskrtom. Poleg Latvijcev v Latviji ga govori še okoli 200.000 po svetu razseljenih nekdanjih prebivalcev Latvije. Kot jezik je nastal v 16. stoletju iz jezikov starodavnih plemen Kuršijev, Zemgalcev, Latgalcev in Selcev. Vrsto besed si je nato sposodil iz jezikov drugih narodov, ki so zasedali latvijsko ozemlje – iz livskega, latinskega, litovskega, estonskega, nemškega, ruskega, poljskega, nizozemskega in skandinavskih jezikov, v novejšem času pa seveda iz angleščine. Vseeno pa vpliv drugih

jezikov ni prav močan in večji del besednega zaklada izhaja iz matičnega indoevropskega jezika, prav tako tudi njegov zvok in slovnica. Slovnične besedne oblike so izražene preko končnic, s katerimi lahko povemo spol, sklon in število.

V preteklosti je latvijski jezik imel več kot 500 dialektov, danes pa so ohranjeni samo še trije: dialekt liv, dialekt vzhodnega in osrednjega dela Latvije. Nekatere besede v dialektih so povsem različne: npr. beseda »kartupe-lis«, ki pomeni krompir, je v pokrajini Kurzeme »racenis«, v pokrajini Vidzeme »tupenio« in v pokrajini Latgale »bulba«. Dialekt, ki ga govorijo v tem jugovzhodnem delu Latvije proti ruski in beloruski meji, številni smatrajo za poseben jezik.

Estonki jezik pa za razliko od litovskega in latvijskega spada v finsko-madžarsko jezikovno skupino, saj Estonci tudi na drugih področjih delijo skupne značilnosti s Finci. A ob mojem potovanju in ukvarjanju s Finsko sem naletel tudi na (verjetno iz finskih logov) nastalo teorijo, da je finski jezik skandinavski, tako kot danščina, švedščina, norveščina.

Estonki jezik uporablja latinsko abecedo in vsaka črka predstavlja samo en glas. Vseeno pa ga je težko obvladati. Vsak samostalnik ima 14 sklonov, spreganje glagolov je izjemno zapleteno pa tudi pomen glagolov se lahko spremeni glede na različno poudarjanje korena. Torej ni zapletena le slovenščina! Dobra novica pa je, da estonščina nima členov in spola.

Po kratkem opisu vseh treh baltskih jezikov pa bodimo bolj praktični in pogledimo nekaj števil in besed oziroma fraz v vseh treh jezikih (Baltic States 2007, 373–375).

	estonščina	latvijščina	litovščina
1	uks	viens	vienas
2	kaks	divi	du
3	kolm	tris	trys
4	neli	četri	keturi
5	viis	pieci	penki
6	kuus	seši	šeši
7	seitse	septini	septyni
8	kaheksa	astoni	aštveni
9	uhaksa	devini	devyni
10	kumme	desmit	dešimt
11	uksteist	vienpadsmīt	vienuolika
12	kaksteist	divpadsmīt	dvylika
13	kolmteist		

20	kakskummend	divdesmit	dvidešimt
21	kakskummenduks		
30	kolmkummend	tridesmit	trīsdesīmt
100	sada	simts	šimtas
200	kaksada	divi simti	du šimtas
1000	tuhāt	tukstotis	tukstantis
zdravo	tere	sveiki	labā diena
dobro jutro	tere hommikust	labrit	labas rytas
dober večer	tere ohtust	labdien	labas vakaras
nasvidenje	head aega	visu labu	sudiev viso gero
hvala	tenan ali aitah	paidies	aci
oprostite	vabandage palun	altvainojiet	atsiprašān
da/ne	jah/ei	ja/ne	taip/ne

Jezič, literatura, poezija, narodne noše in narodni festivali – vse to je imelo v baltskih državah poseben pomen. Brez njih bi baltski narodi le težko vzdržali ponižanja zadnje sovjetske okupacije, ki je bila zadnja zasedba s strani velikih svetovnih ali samo sosedskih držav. Po dveh desetletjih okušanja narodne identitete in samostojnosti brez tujih kolonialnih okov med prvo in drugo svetovno vojno je bilo še posebej težko ponovno sprejeti sovjetsko nadvlado. Junaki iz starih epov in legend, pravlјice in portreti nekdanjih narodnih voditelјih so predstavljali izhod iz trde stvarnosti pod sovjetskim škornjem. Tudi gledališke, operne in baletne predstave so bile polne in celo uradna cenzura ni zaznala njihovih skritih narodnih pomenov.

Od pridobitve neodvisnosti je danes že zrastla nova generacija, ki je pozabila na strah in trpljenje. Sovjetsko obdobje opisujejo z negotovostjo, celo nostalgijo. Umetniki ne morejo več uporabljati narodnih junakov, morajo se truditi, da finančno preživijo in iskati povezave z zahodnimi ali vsaj tujimi partnerji. Načeloma baltske države širokogrudno podpirajo svojo kulturo, kar je verjetno tudi deloma posledica dejstva, da so bili njihovi prvi post-socialistični voditelji iz kulturoloških krogov. Prvi predsednik Litve je bil muzikolog Vytautas Landsbergis, prvi estonski predsednik Lennart Meri je pisal romane, latvijska predsednica Vaira Vike Freiberga pa je bila lingvistka, folkloristka, psihologinja in literatka.

Poglejmo malce tudi na baltsko kulturo prostega časa. Začnimo s savnami in toplicami ali zdravilišči. »Sauna« je resda finska beseda za parno kopel, a se je dodobra udomačila tudi pri južnejših baltskih sosedah. V Estoniji in Latviji, ki sta severneje ležeči, ima danes vsaka nova hiša ali nov hotel vključeno tudi savno, v Litvi to velja predvsem za zdravilišča. Estonci imajo v

Talinu ulico sauna in stolp sauna, plavajočo sauno v narodnem parku na otoku Saarema itn. Večinoma imajo suhe finske savne, ponovno pa se uveljavljajo saune z dimom, kjer dim iz zakurjenega ognja za gretje kamnov napolni tudi savno.

Tudi v Latviji je tradicionalno vsaka hiša imela svojo sauno, običajno zraven jezera, reke ali ribnika. Savne niso imele le zdravstvene funkcije, ampak tudi pogansko. Prav v njih je namreč prebivala Mara, njihova boginja plodnosti in sreče, in to v družbi z duhovi. V savnah so začenjali in končevali življenje ter imeli tudi obrede, povezane s poroko. Po vsaki obredni uporabi savne so se morali zahvaliti boginji Mari in duhovom, nato pa savno temeljito očistiti ter v njej pustiti vedro čiste vode in brezove veje za uporabo duhovom. Pred poroko so dan prej nevesta in njene prijateljice odšle v savno in se tam fizično in psihično pripravile za poročni obred. V savni so žene tudi rojevale in obstoji cela vrsta obredov in praznoverja, povezanega z rojstvom. Veljalo je npr. pravilo, da se pri gretju savne ne sme uporabiti les hoje, ker bi posledično lahko bil otrok prepirljiv.

Ko se je otrok rodil, so prijateljice pomagale mamici pri prvem umivanju. Če je bila deklita, so si pomagale z lipovimi vejicami, če je bil deček pa s hrastovimi. Najpomembnejši del savne je peč, ki jo sestavlja kamenje nad odprtino, pod katero zakurijo. Ko je kamenje dovolj segreto, odprejo okna in vrata, da izpustijo dim, nato pa na razbeljene kamne vržejo vodo. Stene savne so tako kot na Finskem narejene iz debel, streha pa je pogosto iz ilovice, šote ali zemlje, na kateri raste trava. Pred savno je še soba za preoblačenje ter soba za umivanje s klopmi (Ibid, 62–63).

Omenili smo že razlike v narodnem značaju treh baltskih narodov.

To pot pogledjmo podrobneje narodni značaj Estoncev. Opisujejo jih kot hladne, zadržane in racionalne. V veliki meri je to posledica samotnega, nedotaknjene naravnega okolja. Njihova zadržanost in rezerviranost je tako kot tudi pri Norvežanih, Švedih, Fincih in Islandcih rezultat neizmerenih širjav, gozdov, praznih mivkastih plaž in načela: »Uživaj tišino.« Estonci in Skandinavci lahko ure dolgo tiho sedijo v družbi in poslušajo govorjenje drugih. Nedopustno in nevljudno je prekinjati govorjenje drugih in govoriti takrat kot drugi – pri še severnejših Eskimih je tudi govoriti nevljudno in neprimerno.

Estonci tudi zelo odkrito odgovorijo na postavljena vprašanja. Če jih bolj v obliki pozdrava pobaraš: »Kako ste?«, vam lahko hitro odgovorijo: »Bolj slabo.«

Takšni so tudi njihovi pregovori: »Govorjenje je srebro, tišina je zlato«, »Pomisli, preden kaj rečeš«, »Odmeri devetkrat, odreži enkrat«.

Prav tako potrebujejo prostor in odprtost okoli sebe – pozneje govorim o tem, kako se postavijo v vrsto. Ne marajo prerivanja, gneče, kakor tudi ne glasnih objemov in pozdravov. Na podeželju ljudje živijo oddaljeno drug od drugega in običajno vidijo dim iz sosedovega dimnika na daljnem obzorju. Pozdravijo z eno besedo »tirel«, pri uradnih srečanjih podajo roko. Tujce naslavljajo z »vi«. So točni in držijo dane obljube. Kljub visokemu deležu mestnega prebivalstva so Estonci ohranili povezanost z naravo in podeželjem, kjer imajo svoje »vikende« ali hiše staršev in starih staršev. Kultura savnanja je praktično tako razvita kot pri severnih sosedih Fincih.

Skoraj tretjina Estoncev ima univerzitetno in višješolsko izobrazbo, pri čemer prednjačijo ženske. Njihove družine so majhne, enogeneracijske, in estonske ženske so zelo samostojne in že dolgo v veliki večini zaposlene. Običajen mit glede Estonk je, da so zelo lepe, svetlolase in dolgonoge. Resda znane estonske manekenke Carmen Kass, Karmen Padaru in Tiiu Kuik ustrezajo takšnemu prototipu estonske ženske. V vsakodnevnem življenju pa so mnogo bolj pogosti drugačni, temnolasi, bolj okrogli, nižji tipi žensk (Sokk 2012, 59).

Južno ležeči Litovci so temperamentni (seveda le nasproti Estoncem) kot kakšni severni Italijani, Latvijci pa so nekje med sanjači in praktiki. Skupna jim je vztrajnost in trma, ki jim je pomagala vzdržati in preživeti dolga stoletja ruske kolonizacije.

Litovci naj bi bili tudi najbolj nacionalistični. Spomin na Veliko poljsko-litovsko vojvodstvo je še vedno nekje v spominu in vpliva na dojemanje sedanjosti in obnašanje. To jih motivira v naporih, da Litvi ponovno pridobijo mesto med pomembnejšimi evropskimi državami, posebno previdni pa so v odnosih do Poljske, ki je bila resda stoletja njihov zgodovinski partner, a se včasih ni mogla upreti tudi skušnjavi po zasedbi Litve (npr. okupacija Vilnusa 1921. leta)

Njihova občudovana in zelena država so ZDA, kamor so emigrirali deset tisoči Litovci. Vpliv ameriške kulture, prenos tekem lige NBA in izjave ameriškega ambasadorja v Litvi so vedno novice za prve strani medijev. Na drugi strani pa jih ne zanimajo njihovi sosedje, ne Švedi, ne Poljaki, ne Belorusi, pri Poljakih gre kvečjemu za stara sumničenja. Radi sicer govorijo o baltskem sodelovanju, a malo tega prenesejo v prakso. Na Latvijce gledajo podobno kot Američani na Kanadčane (Ibid, 17–18).

Latvijci naj bi bili nekakšni »križanci« med Estonci in Litovci, vendar je to zelo splošna oznaka. Podobno kot v Estoniji je tudi v Latviji dolgotrajna prisotnost nemške delovne etike protestantskega duha imela za posledico zgledno delovno etiko – nekaj podobnega lahko trdimo tudi za Slovence.

Obdobje komunizma, pri Slovencih kombinirano z vdorom balkanske ležernosti, je in pri Slovencih in pri Latvijcih malce okrušilo nemško dediščino. Latvija je malo počasneje kot Litva in Estonija začela gospodarsko reformo, a je veliko zamujenega že nadoknadila.

Veliko zasebnih podjetij pa je v rokah Rusov, kar vzbuja nekaj nelagodja še posebej v Rigi in Daugavpilsu, kjer so Latvijci v manjšini. Tudi poroke z rusko govorečimi prebivalci so v Latviji številnejše kot v Estoniji in njihova nacionalna zavest je najmanj agresivna od vseh treh držav. Če se Litovci radi pohvalijo s tem, da je Litva zemljepisno središče Evrope, da je njihov jezik starodaven in da imajo izjemno ljudsko umetnost, bodo Latvijci poudarjali samo to, da so bili v obdobju 20-letne samostojnosti med obema vojnama eden največjih evropskih mlečnih izvoznikov.

Estonci pa so nasprotno obsedeni s Skandinavijo in še posebej Finsko. Ob vsaki priložnosti poudarijo, da je bila Estonija pred drugo svetovno vojno razvitejša kot Finska. Za razliko od Litve in Latvije je Estonija obrnjena proti svojih sosedam – ne proti vsem, ampak predvsem proti Finski in Švedski. Vsak izmed mladih in podjetnih Estoncev je obiskal Helsinke in Stockholm in skušal najti kako povezavo z njima. Če Litovci emigrirajo v prvi vrsti v ZDA, poleg tega je bila v zadnjih desetletjih pri njih in Latvijcih pogosta smer izseljevanja tudi Irska, je za Estonce zanimiva izključno in samo Skandinavija. Tudi v njihovih zapisih lahko pogosto zasledimo, da se imajo bolj za Skandinavce kot za Balte, čeprav povezave z Litvo in Latvijo nikakor ne zanikajo. Opisali smo že večjo stopnjo zadržanosti, nesocialnosti Estoncev. Oni znajo biti vljudni, ne pa prijateljski. V Litvi in Latviji bodo tujca po nekaj srečanjih povabili domov, mu skuhali domače jedi, obdarovali. Pri Estoncih tujec takega sprejema praviloma ne bo doživel. Oni prijateljstvo smatrajo za intimnejšo zadevo, ki je ne moreš ponuditi nekemu, ki bo prej ali slej odpoštoval. Ko pa enkrat sklenejo prijateljstvo, je to trdno in dolgotrajno. A tudi to se v današnjem mešanju kultur, posebej še v mestih, hitro spreminja. Tudi mladi Estonci se danes objemajo in poljublajo na lica, čeprav so še njihovi starši to imeli za »ruski način«.

Vsi trije pa ljubijo naravo in aktivnosti zunaj. A se pri tem različno obnašajo. Litovci bodo z avtomobilom našli jaso v gozdu, nato pa radijske zvočnike navili na maksimum, po možnosti poslušajoč rock ali pop glasbo.

Latvijci bodo prišli v skupini ter organizirali piknik z žarom, kombinirano z nogometom, veslanjem ali plavanjem.

Estonci bodo oba pristopa označili za barbarska. Estonec se bo sam, z družino ali prijateljem podal v naravo, kjer bo dolgo iskal prostor, nato pa bo v družbi ali sam užival v samoti in tišini neokrnjene narave (Ibid, 19–20).

Eno od sredstev upiranja rusifikaciji so bili množični festivali ljudskega petja in plesov, ki so pomembno prispevali k njihovi narodni zavesti. Velika odra za zborovsko ljudsko petje v Vilniusu in v Piriti zraven Talina lahko sprejmeta kar 30.000 zborovskih pevcev. Takih množičnih ljudskih prireditiv, kjer tisoči pojejo, plešejo in igrajo na instrumente ter tako odsevajo starodavne kulturne obrede, ne najdemo nikjer na svetu. Osrednji instrument so starodavne lesene citre, postavljene na nekakšnem votlem zaboju, ki so stare že nekaj tisoč let. V Litvi jih imenujejo »kankle«, v Latviji »kuokle«, v Estoniji pa »kanel«. Tudi one so uvrščene v UNESCO-vo svetovno kulturno dediščino.

Eden od razlogov šibke prisotnosti krščanstva v Latviji in Estoniji je tudi čaščenje velike noči na dan svetega Jožefa 23. junija, ki pomeni spremembo v kmečkem letu. Že iz 1578. leta obstaja zapis o Estoncih, ki so, namesto da bi šli v krščansko cerkev, raje kurili ognje in sodelovali v poganskih obredih. Mladi ljudje so v tej najkrajši noči iskali praprotno cvetove, ki cvetijo le na to noč. Dekleta so iz njih spletla cvetne vence in jih spustile po rečni gladini. Ob plesih in petju okoli ognjev so starodavne legende privrele na dan in postale svetovni del ljudske vsakdanjosti (Ibid, 8–9). Zanimivo je, da so tudi po pridobitvi državne suverenosti množični festivali petja in plesov še vedno ohranili svojo privlačnost in pomen. Na festivalu petja v Talinu, ki so ga prvič izvedli leta 1869 v Tartuju, se je tako julija 2009 zbralo več kot 39.000 nastopajočih in nekajkrat več gledalcev (Sinijarv 2010, 9). Omenimo še dve novejši značilnosti baltskih držav – njihovo židovsko dediščino in spomenike iz nacistične in sovjetske okupacije.

Židje so se v Litvi naselili že v srednjem veku, v Latviji v 16., v Estoniji pa v 19. stoletju. Pred drugo svetovno vojno so Židje v Litvi predstavljali okoli 30 % prebivalcev Vilniusa in bili največja židovska skupnost v diaspori. Vilnius so imenovali »mesto stoterih sinagog«, »severni Jeruzalem«, ki mu je močan pečat vtisnil filozof rabin Vilnius Gaon Eliyjahu (1720-1797). »Litvaki« – kakor so imenovali litovske Žide, so v Vilniusu leta 1925 ustanovili edini židovski znanstveni raziskovalni institut. V obdobju nacistične zasedbe baltskih držav v obdobju 1941–1945 so v taboriščih smrti zraven Rige, Vilniusa, Kaunasa in Klooge v Estoniji pobili večino baltskih Židov. Spomeniki njihovim žrtvam so eni od t. i. »krajev temnega turizma«, ki jih v baltskih državah najdemo kar nekaj. Sem sodijo tudi veliki kipi komunističnih vodij (lahko jih vidite še »v akciji« v Belorusiji, Moldaviji, Transnistriji, kalinograjski regiji) – zbrani so v muzeju park Grutas zraven Druskininkajja v Litvi. Tam je tudi spominski muzej žrtvam KGB-ja. V starem delu Rige v ta sklop sodi znameniti latvijski strelec. V Rigi in Talinu so odprli muzeja

okupacije, ki enačita obdobje nacistične in sovjetske zasedbe. V severni Estoniji je taborišče vojaških ujetnikov Vaivara, v Liepaji, Latvija pa pristaniški zapor Karosta. Tam lahko prespiš – kot v ljubljanskem hostlu Celica, le da imajo še originalne žimnice in pograde. V narodnem parku Žemaitija v Litvi lahko vidite podzemno izstrelišče sovjetskih atomskih medcelinskih raket – glej ameriška izstrelišča v Severni Dakoti v naši knjigi Popotniške stopinje Severne Amerike 1972–2012. V središču Vilnusa in Talina sta nekdanja zapora KGB-ja, spremenjena v muzej, z ohranjenimi zapornišskimi celicami, sobo za zaslišanje, mučilnico za vodno mučenje, fotografijami sovjetskih dizidentov in baltskih partizanov, ki so se do leta 1953 borili proti sovjetski okupaciji (Ibid, 10–11).

ZGODOVINSKI SPOMENIKI STAREGA MESTA VILNIUS

Kljub temu da sem v Vilnius priletel opolnoči, me je moj podiplomski študent Ignas Simanavicius s svojo soprogo pričakal na letališču. Ignas je sicer že nekaj let delal na litovski ambasadi v Ljubljani. Visok, vitek in plavolas me je tako kot številni Litovci spominjal na Skandinavce. Ko sem ga ugledal na izhodu iz letališča, sem ga bil seveda zelo vesel, saj mi je obljubil prevoz do hotela. Našel mi ga je v zgornjem nadstropju velike stolpnice nad ulico Savanori dobrih petnajst minut hoda od starega mestnega jedra Vilnusa. Stolpnica je bila mešanica študentskega doma, v prvi vrsti za študente s programa Erasmus, ter hotela in na vrhu je imela velike apartmaje. Za enega sem odšel le 32 evrov dnevno, kar je bila dokaj ugodna cena.

Okolica študentskega doma kot tudi ves Vilnius z izjemo starega mestnega jedra še vedno nosi socialistični sovjetski pečat z razdrapanimi cestami in bloki. A vmes kot beli cvetovi teloha na pomladanskih pobočjih odganjajo nove sodobne poslovne, stanovanjske in hotelske zgradbe. Prav neverjetno je, ko vidiš razpadajoče in opuščene hiše ali cerkve okoli središča mesta, nekaj korakov naprej pa so že čudovito obnovljene in zloščene v romantičnem zgodovinskem lesku.

Po priporočilu Ignasa sem se za potovanje po Baltiku odločil za avtobus. Povedal mi je, da večina izposojevalnic avtomobilov posoja avtomobile le v okviru lastne države, pa še zelo drage so. Avtobusni prevozi pa so bili neverjetno poceni, skoraj zastoj. Verjetno je bil razlog v veliki konkurenci med avtobusnimi prevozniki, ki so se vsaj trije drenjali drug poleg drugega na isti osrednji avtobusni postaji, ki je bila postavljena naproti lepe železniške postaje. Za prevoz od Vilnusa do Rige sem plačal samo 10 evrov ali 41 litovskih